

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 12. září 2023 ve věci č. 10443/12 – *Geylani a ostatní proti Turecku*

Senát druhé sekce Soudu jednomyslně rozhodl, že druhá stěžovatelka byla v rozporu s článkem 3 Úmluvy vystavena špatnému zacházení, když utrpěla vážná zranění po nasazení vodních děl vůči sice nezákonnému, ale v zásadě pokojnému politickému shromáždění. Soud zkritizoval, že právní úprava neobsahovala zvláštní a dostatečné záruky pro používání tohoto donucovacího prostředku, který má potenciálně smrtící účinky. Okolnosti, za kterých druhá stěžovatelka utrpěla zranění, navíc nebyly účinně vyšetřeny. Soud shledal dále porušení svobody shromažďování zaručené v článku 11 Úmluvy, protože k rozeznání pochodu, jenž omezoval dopravu na hlavní silnici, přistoupily úřady unáhleně, aniž by stěžovatelům poskytly dostatečný prostor vyjádřit své postoje.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelé jsou členy Velkého národního shromáždění Turecka a Strany míru a demokracie, levicové strany podporující hnutí za kurdskou nezávislost. V červnu 2010 proběhla schůze strany, která vyústila ve spontánní protestní pochod. Ten byl krátce před zahájením ohlášen, ale vzhledem k tomu, že měl zablokovat jednu z hlavních silničních tras, úřady jej zakázaly a navrhly alternativní místo konání shromáždění. Pořadatelé toho nedbali, a tak se dav čítající asi tři tisíce osob vydal po původně avizované silnici s transparenty na podporu vězněného lídra kurdského hnutí A. Öcalana a vlajkami Strany kurdských pracujících. Úřady účastníky shromáždění opakovaně poučily, že jejich akce je nelegální a mohou proti nim být použity donucovací prostředky. Události vyvrcholily tím, že policie vozovku přehradila vozidly. Jelikož dav na výzvy k ukončení pochodu nereagoval a přibližoval se k policejnímu zátarasu, policisté dav rozehnali s pomocí vodních děl. Druhá stěžovatelka utrpěla zlomeninu krčku poté, co v důsledku zasažení proudem vody nekontrolovaně upadla na vozovku.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

Druhá stěžovatelka tvrdila, že byla vystavena špatnému zacházení a že úřady neprovedly účinné vyšetřování událostí, při nichž utrpěla závažný úraz.

a) Obecné zásady vyplývající z judikatury Soudu

Tvrzení o špatném zacházení v rozporu s článkem 3 musí být podpořeno dostatečnými důkazy. Při jejich hodnocení Soud uplatňuje důkazní standard „nade vši rozumnou pochybnost“, ale skutkové okolnosti může považovat za prokázané i na základě koexistence dostatečně silných, jasných a vzájemně se podporujících nepřímých důkazů nebo nevyvrácených skutkových domněnek. Pakliže stěžovatelé doloží, že utrpěli zranění v důsledku použití síly ze strany represivních složek, je na vládě, aby tato obvinění vyvrátila (*Muradova proti Ázerbájdžánu*, č. 22684/05, rozsudek ze dne 2. dubna 2009, § 107–108). Je-li mezi stranami spor ohledně příčiny zranění, přikládá Soud zvláštní význam skutečnosti, že ke zranění došlo v době, kdy se stěžovatel nacházel v oblasti, kde donucovací orgány prováděly operaci, během níž se uchýlily k použití síly. Má-li vláda unést důkazní břemeno, musí uspokojivě a přesvědčivě vysvětlit původ zranění stěžovatelů (*Zakharov a Varzhabyan proti Rusku*, č. 35880/14 a 75926/17, rozsudek ze dne 13. října 2020, § 63). Přitom u osob zbavených svobody nebo obecněji konfrontovaných s příslušníky donucovacích orgánů platí, že jakékoli použití fyzické síly, které není nezbytně nutné vzhledem k jejich vlastnímu chování, snižuje lidskou důstojnost a jako takové v zásadě odporuje článku 3 Úmluvy (*Bouyid proti Belgii*, č. 23380/09, rozsudek velkého senátu ze dne 21. listopadu 2013, § 88).

Pokud jde o povinnost provést účinné vyšetřování, Soud odkázal na přehled obecných zásad ve věci *Jeronovičs proti Lotyšsku* (č. 44898/10, rozsudek velkého senátu ze dne 5. července 2016, § 103–109). Z hlediska projednávané věci vyzdvihl, že vyšetřování musí být důkladné a že úřady se musí vždy vážně pokusit zjistit, co se stalo, a nesmějí se spoléhat na unáhlené nebo nepodložené závěry.

b) Použití těchto zásad na okolnosti projednávané věci

Vláda namítala, že zranění druhé stěžovatelky nedosáhlo minimálního prahu závažnosti ve smyslu článku 3 Úmluvy. V souvislosti s demonstracemi již Soud rozhodl, že pokud není zacházení zcela nezbytné vzhledem k chování stěžovatele nebo za účelem potlačení masových nepokojů, jedná se o zacházení článkem 3 Úmluvy reprobované. Existenci zranění druhé stěžovatelky i jeho závažnost jasně potvrzovaly zdravotní záznamy. Námitku vlády tedy Soud odmítl.

Vláda rozporovala i to, zda druhá stěžovatelka utrpěla zranění v příčinné souvislosti s nasazením vodního děla. Naznačovala, že mohla sama uklouznout na vlhké a kluzké vozovce. Dle Soudu průběh událostí jasně osvětluje policejní videozáznam. Z něho vyplývá, že druhá stěžovatelka byla v první linii demonstrujících v okamžiku, kdy byla tato oblast vystavena tlakové vodní vlně, třebaže na záběrech nelze v tu chvíli s jistotou určit, zda byla právě ona proudem vody zasažena. Je nicméně zřejmé, že hned po prvním zásahu davu ležela na zemi a marně se pokoušela vstát. Ostatně i vnitrostátní vyšetřovací orgány uznaly, že druhá stěžovatelka upadla po použití vodního děla. Silný proud vody přirozeně může vyvést člověka z rovnováhy a způsobit mu tak zranění nejen přímým zásahem, ale i sekundárně dopadem na zem. Oba typy úrazů však vznikají v příčinné souvislosti s použitím tohoto donucovacího prostředku. S ohledem na absenci věrohodného vysvětlení ze strany vlády měl Soud za prokázané, že zranění druhé stěžovatelky bylo následkem použití síly ze strany policie.

V dalším kroku Soud zkoumal, bylo-li použití síly vzhledem k chování druhé stěžovatelky zcela nezbytné. Z vnitrostátního řízení nevyplývá, že by se dopouštěla jakýchkoli projevů násilí. Shromáždění jako celek bylo až do zásahu policie vesměs pokojné. Soud dále konstatoval, že vodní děla lze klasifikovat jako „méně smrtící zbraně“. Jejich použití bez odpovídajících opatření může způsobit vážná zranění v závislosti na řadě proměnných, jako jsou vzdálenost, ze které voda stříká, její tlak a část těla, která je proudem vody zasažena. V kontextu článku 3 Úmluvy platí, že policejní operace, včetně odpalování slzných granátů a gumových projektilů, by měly být nejen zákonem povoleny, ale vnitrostátní právo by mělo obsahovat dostatečné, přiměřené a účinné záruky proti svévolnému jednání, zneužití síly a nehodám, kterým lze předcházet (*Abdullah Yaşa a ostatní proti Turecku*, č. 44827/08, rozsudek ze dne 16. července 2013, § 43). Vzhledem k potenciálně nebezpečné povaze vodních děl Soud vztáhl tyto zásady i na projednávanou věc. Vláda poukazovala na obecnou právní úpravu regulující použití donucovacích prostředků ze strany policie. Kromě uvedení vodních děl jako jednoho z povolených donucovacích prostředků však právní rámec postrádal konkrétní ustanovení zakotvující jasné pokyny a meze pro jejich nasazení (srov. *Anzhelo Georgiev a ostatní proti Bulharsku*, č. 51284/09, rozsudek ze dne 30. září 2014, § 75). Dle Soudu tak vláda neprokázala, že zásah bezpečnostních sil byl řádně regulován, aby se v co největší míře minimalizovalo riziko zbytečné újmy na zdraví demonstrantů.

Dále, pokud jde o aspekt účinného vyšetřování, pozornosti Soudu neušlo, že i když druhá stěžovatelka evidentně utrpěla svá zranění po zásahu vodním dělem, vyšetřovatelé přesto naznali, že tato zranění byla výsledkem náhody a vznikla v důsledku její fyzické slabosti a pádu na povrch vozovky. Nezabývali se přitom vůbec tím, zda byla použita síla vzhledem k okolnostem nezbytná a přiměřená. Vyšetřovatelé ani státní zástupce se nesnažili určit ani přesnou vzdálenost, ze které byla voda stříkána, ale ani jiné důležité faktory, jako je úhel rozstříku a úroveň tlaku vody. Namísto toho vycházeli jen z výpovědí zasahujících policistů. Ty ovšem nemohly obstát. Policisté například tvrdili, že voda byla z každého děla vystříknuta jedenkrát, videozáznam událostí ale ukazuje, že toto tvrzení není pravdivé. Nesedí ani jimi uváděná vzdálenost vodních děl od davu. Sami přitom připustili, že viditelnost zevnitř vozidel byla špatná. Za těchto okolností měl Soud za to, že závěry státního zástupce postrádaly dostatečné

odůvodnění. Neospravedlnitelný je také fakt, že druhá stěžovatelka nebyla v rámci vyšetřování osobně vyslechnuta. Došlo tedy k porušení článku 3 Úmluvy i v jeho procesní části.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 11 ÚMLUVY

Všichni stěžovatelé dále namítali, že rozpuštěním shromáždění došlo k porušení jejich práva na svobodu projevu a svobodu shromažďování. Soud se rozhodl tyto námitky přezkoumat pouze z pohledu svobody shromažďování podle článku 11 Úmluvy, avšak druhým dechem dodal, že toto ustanovení musí být vykládáno s přihlédnutím ke svobodě projevu chráněné článkem 10 Úmluvy.

a) Obecné zásady vyplývající z judikatury Soudů

Obecné zásady ohledně svobody pokojného shromažďování byly shrnuty ve věci *Navalnyy proti Rusku* (č. 29580/12 a 4 další, rozsudek velkého senátu ze dne 15. listopadu 2018, § 98–103, 114–115, 120–122 a 128). Soud vypíchl, že jednotlivec nepřestává požívat práva na pokojné shromažďování v důsledku sporadického násilí nebo trestných činů spáchaných jinými osobami v jeho průběhu. I když existuje reálné riziko, že demonstrace může přerůst v nepokoje, které budou mimo kontrolu organizátorů, nepřestává shromáždění požívat ochrany čl. 11 odst. 1 Úmluvy. Jakákoli omezení této svobody jsou přípustná jen při splnění podmínek odstavce 2 uvedeného článku (*Frumkin proti Rusku*, č. 74568/12, rozsudek ze dne 5. ledna 2016, § 99). Demonstrace na veřejném prostranství může v určité míře narušit běžný život, včetně dopravy. Tato skutečnost sama o sobě neodůvodňuje zásah do práva na svobodu shromažďování, neboť je důležité, aby orgány veřejné moci projevily určitou míru tolerance (*Kudrevičius a ostatní proti Litvě*, č. 37553/05, rozsudek velkého senátu ze dne 15. října 2015, § 155). Příslušný stupeň tolerance nelze definovat *in abstracto*. Soud se musí vždy zabývat konkrétními okolnostmi případu a zejména mírou, v jaké byl běžný život narušen.

b) Použití těchto zásad na okolnosti projednávané věci

Strany označily za nesporné, že zákrokem policie vůči stěžovatelům došlo k zásahu do jejich práva na svobodu shromažďování. Tento zásah měl oporu v zákoně a sledoval minimálně dva legitimní cíle: ochranu pořádku a ochranu práv a svobod druhých.

Co se týče přiměřenosti zásahu, Soud uznal argument vlády, že shromáždění bylo z hlediska vnitrostátního práva nezákonné. To však samo o sobě nemůže ospravedlnit zásah do svobody shromažďování za situace, kdy se demonstrující nedopouštějí násilností. Videozáznam dokládal, že nejméně tři mladiství mezi demonstranty házeli kameny na bezpečnostní složky. Proti tomuto chování se jiní účastníci pochodu jasně vymezili. Co je ale důležitější, převážná většina účastníků shromáždění se žádného násilí nedopouštěla. Platí to i pro stěžovatele. Navzdory sporadickým násilným činům tak měla demonstrace převážně pokojný charakter. Pokud jde o bezpečnostní hledisko, vláda poukazovala na souvislost shromáždění s aktivitami Strany kurdských pracujících. Dle Soudu však demonstraci organizovala jiná politická strana. Pokud jde o transparenty přítomné během demonstrace, podstatné je, že byly vystaveny během pokojného shromáždění, což omezilo jejich potenciální dopad na národní bezpečnost a veřejný pořádek (srov. *Belge proti Turecku*, č. 50171/09, rozsudek ze dne 6. prosince 2016, § 35). Co se týče rozsahu narušení běžného života, organizátoři shromáždění trvali na konání pochodu po hlavní silnici, ačkoli úřady navrhly alternativní trasu. Omezení svobody pokojného shromažďování na veřejných prostranstvích může podle názoru Soudu sloužit k ochraně práv ostatních s cílem chránit pořádek a udržovat plynulý provoz (*Éva Molnár proti Maďarsku*, č. 10346/05, rozsudek ze dne 7. října 2008, § 34). Proto je také obvyklé, že příslušné orgány v různých zemích ukládají omezení na místo, datum, čas, formu a způsob konání shromáždění. Cílem protestního pochodu v této věci bylo dorazit k hraničnímu přechodu vzdálenému 15 km a přečíst zde prohlášení pro tisk. Soud byl toho názoru, že takový pochod na dopravní komunikaci mezinárodního významu – pokud by pokračoval podle plánu – by jistě vedl ke značnému narušení běžného života. Avšak přesto byl policejní zásah unáhlený. Demonstrující poprvé omezili provoz na komunikaci kolem 16:30 hod. Z policejních zpráv dále vyplývá, že se stěžovatelé připojili k přední linii demonstrantů asi o 10 minut později. Policejní zásah započal necelé dvě minuty poté, co se stěžovatelé objevili na scéně. Plynulost dopravy tudíž byla

před zásahem policie narušena po dobu kratší než 20 minut (srov. *Kudrevičius a ostatní proti Litvě*, cit. výše, § 169, kde přerušení provozu na dálnici trvalo déle než 48 hodin a *Barraco proti Francii*, č. 31684/05, rozsudek ze dne 5. března 2009, § 47, kde narušení trvalo asi 5 hodin). Pokud jde o chování úřadů, policie demonstranty několikrát před zásahem varovala. I tak ale nelze přehlédnout skutečnost, že úřady pochod rozehnaly jen několik minut po jeho zahájení a méně než 20 minut po zablokování dopravy. V té době ovšem míra narušení běžného života nebyla taková, aby mohla ospravedlnit natolik radikální zásah do práva na svobodu shromažďování jako je jeho rozpuštění s použitím potenciálně letálních donucovacích prostředků. S přihlédnutím k netrpělivosti úřadů a způsobu, jakým byla použita fyzická síla vůči stěžovatelům, Soud vyhodnotil zásah policie jako nepřiměřený. Došlo tedy k porušení článku 11 Úmluvy.